

بسم الله الرحمن الرحيم

ماخذ شناسی و ارزیابی سندی دعای رضویه

مجتبی احمدپور^۱

چکیده:

دعای رضویه از ادعیه های منسوب به امام رضا علیه السلام پیرامون امام زمان عجل الله تعالی فرجه الشریف می باشد که در منابع شیعه با چند متن و محتوا نقل شده است که تفاوت هایی با هم دارند و بعضی از جریان های انحرافی^۲ از این متون و محتواها به نفع خود استفاده کرده اند. در این مقاله به بررسی سندی این دعا پرداخته شده تا ارزش سندی این دعا مشخص شود و معلوم گردد که متنی که مورد استفاده جریان های انحرافی قرار گرفته است از نظر سندی معتبر می باشد یا نه؟

کلید واژه: ماخذ شناسی، ارزیابی سند، دعای رضویه

^۱ - دانش پژوه سطح ۳ مرکز تخصصی مهدویت .mojtabav07@yahoo.com

^۲ - جریان انحرافی یمانی.

مقدمه

یکی از ادعیه هایی که در مورد امام عصر عج الله تعالی فرجه در کتب روایی شیعه نقل شده است، دعای رضویه از امام رضا علیه السلام می باشد. در این دعا امام رضا علیه السلام امر به دعا برای حضرت صاحب الامر می کند و در ضمن دعا به مواردی از صفات حضرت^۳ و ویژگی های حکومت آن حضرت^۴ اشاره می کند. در بعضی از متون دعای رضویه عبارت اللهم صلّ علی ولاء عهدیه و الأئمة من بعده وجود دارد که جریان یمانی از آن به نفع خود استفاده کرده است و گفته اند با توجه به عبارت یاد شده، بعد امام عصر علیه السلام، امامانی وجود دارد و حال آنکه علمای آخر الزمان و پیروان آنان، و کسانی که دنبالشان می روند، به انکار وجود امامت بعد از امام مهدی علیه السلام و محصور بودن امامت در دوازده امام علیهم السلام کمر بسته اند و نسبت به وجود متن ها و روایات متواتر و شرعی، در جهت اثبات حقانیت امامت و حجج الهی بعد از وفات امام حسن عسکری علیه السلام غفلت می ورزند^۵، بنابراین از آنجایی که فهم ماثور و غیر ماثور بودن ادعیه و زیارات در برخورد و پاسخ گویی با جریان ها از ارزش فراوانی برخوردار است، برای دستیابی به این مهم باید چند مرحله طی شود، اولین مرحله ی آن این است که منابع این دعا مورد بررسی قرار داده شود و مرحله دوم سندهای نقل شده این دعا مورد بررسی رجالی قرار گیرد، تا بتوان به نتیجه ای علمی پیرامون این دعا رسید، پیرامون این دعا مقاله یا کتابی نوشته نشده است، مگر کتابی با نام در ولایت مهدی تالیف آقای سید مجتبی حسینی، که این کتاب هم مجموعه سخنرانی های ایشان در شرح فرازهایی از این دعا می باشد.

مرحله اول: بررسی و ارزیابی منابع دعا

در این مرحله منابع این دعا بر اساس تقدم زمانی مطرح خواهد شد.

^۳ - وَلِيِّكَ وَ خَلِيفَتِكَ وَ حُجَّتِكَ عَلَى خَلْقِكَ وَ لِسَانِكَ الْمُعَبَّرِ عَنْكَ النَّاطِقِ بِحُكْمِكَ وَ عَيْنِكَ النَّاطِرَةِ بِإِذْنِكَ وَ شَاهِدِكَ عَلَى عِبَادِكَ.....

^۴ - اللَّهُمَّ اشْعَبْ بِهِ الصَّدَقَ وَ ارْتُقْ بِهِ الْفَتْقَ وَ أْمِتْ بِهِ الْجَوْرَ وَ أَطْهِرْ بِهِ الْعَدْلَ وَ زَيِّنْ بِطَوْلِ بَقَائِهِ الْأَرْضَ وَ أَيْدِهِ بِالنَّصْرِ وَ أَنْصُرْهُ بِالرُّغْبِ وَ قَوِّ نَاصِرِيهِ وَ اخْذُلْ خَادِلِيهِ وَ دَمِّمْ مَنْ نَصَبَ لَهُ وَ دَمَّرْ مَنْ عَشَّهُ وَ أَقْتُلْ بِهِ جَبَابِرَةَ الْكُفْرِ وَ عُثْدَةَ وَ دَعَائِمَهُ وَ أَقْصِمْ بِهِ رُءُوسَ الضَّلَالَةِ وَ شَارِعَةَ الْبِدْعِ وَ مُمَيِّتَةَ السُّنَّةِ وَ مَقْوِيَةَ الْبَاطِلِ.....

^۵ - الاربعون حديثا في المهديين و ذرية القائم ص ۴۵.

۱. مصباح المتعبد و سلاح المتعبد

مصباح المتعبد و سلاح المتعبد تألیف، ابو جعفر محمد بن حسن بن علی بن حسن طوسی (۳۸۵-۴۶۰ هجری) معروف به شیخ طوسی در موضوع ادعیه و زیارات می‌باشد. شیخ طوسی در این کتاب به عبادات مستحب و دعاهای مستحب اشاره دارد و بخشی از احکام فقهی که مربوط به عبادات می‌باشد را نیز در کتاب خود آورده است.

هنگامی که شیخ طوسی در سال ۴۰۸ هجری به بغداد وارد شد، با استفاده از کتابخانه «شاپور»، که بعدها به دست جنایتکاران تاریخ در آتش سوخت و همچنین با استفاده از کتابخانه استاد خود سید مرتضی، شروع به جمع‌آوری روایات اصول معتبره شیعه و کتاب‌هایی که به دست یاران ائمه علیهم السلام نگاشته شده بود، کرد. کتاب‌های ارزشمندی که تا آن زمان باقی بوده و شیخ طوسی در کتاب‌های خود به آنها اشاره دارد. وی کتاب تهذیب الأحکام و استبصار و کتاب «مصباح المتعبد» را در همان زمان نگاشته است.^۶

در اعتبار این کتاب همین بس که شخصیت‌های بزرگی مانند کفعمی، سید ابن طاووس، علامه حلی و شیخ عباس قمی در نوشته‌های خود از این کتاب بهره برده‌اند.

روش شیخ در این کتاب بر این است که اکثراً در سند نفر متصل به معصوم را ذکر می‌کند و دلیل او به گفته خودش در مقدمه همین کتاب^۷ این است که به دنبال نوشتن کتابی است که برای عمل مفید باشد و در عین حال طولانی و ملال‌آور هم نباشد.

شیخ طوسی دعای رضویه را در این کتاب در اعمال روز جمعه آورده است.

۲. مصباح الزائر

مصباح الزائر تألیف سید علی بن طاووس حلی (متوفای ۶۶۴ هجری) در موضوع مقدمات سفر و آداب آن و زیارت ائمه اطهار (ع) و اولاد ایشان و مؤمنین می‌باشد.^۸

سید بن طاووس در بیشتر موارد، منابع را ذکر نمی‌کند و اگر نامی از مؤلفی به میان بیاورد، اشاره‌ای به تألیف آن ندارد. مثلاً متن زیارتی که در کنار قبر امام حسین باید خوانده شود را از قول سید مرتضی نقل می‌کند؛

^۶ - کتابخانه دیجیتال نور.

^۷ - مصباح المتعبد و سلاح المتعبد، ج ۱، ص ۴.

^۸ - ابن طاووس، مصباح الزائر، ۱۳۷۵ ش، ص ۹.

اما نام کتاب او را نمی‌گویند، یا هنگام نقل سخنی از عمری، از کتاب او یادی نمی‌کند، مجلسی هم در بعضی موارد، یقین نمی‌کند که ابن طاووس برای یک دعای مخصوص از چه منابعی بهره برده است؛ با این حال ابن طاووس، تصریح می‌کند که متون ادعیه و زیارات را از روایات گرفته است.^۹

این کتاب در بیست فصل نگاشته شده است که دعای رضویه امام رضا علیه السلام در فصل ۱۷ آن که مربوط به زیارت مولانا صاحب الامر می‌باشد، آمده است.

۳- جمال الاسبوع بکمال العمل المشروع

جمال الاسبوع تالیف سید علی بن طاووس حلی (متوفای ۶۶۴ هجری) در موضوع ادعیه و اعمال مأثوره در هر هفته می‌باشد.

سید، در ابتدای «فلاح السائل» می‌گوید: چون دیدم کتاب «مصباح المتعجد» جدم شیخ طوسی مجمل و مختصر است، بر آن شدم تا تتمه‌ای بر آن بنویسم و آن را ۱۰ جلد قرار دادم و برای هر کدام از آنها نامی برگزیدم و کتاب جمال الاسبوع، چهارمین عنوان از کتاب «المهمات و التتمات» است.^{۱۰}

سید جمال الاسبوع را در ۴۹ فصل مرتب کرده و در ابتدای کتاب، فهرست ابواب کتاب را آورده است و علت این باب بندی را دست یافتنی‌تر کردن مراد الهی در هدایت بوسیله مطالب این کتاب می‌داند.^{۱۱}

سید دعای رضویه را در این کتاب در فصل ۴۷ زیل دعا برای صاحب الامر علیه السلام با دو متن که مقداری در بعض کلمات متفاوت است نقل می‌کند و لازم به ذکر است که انتهای یکی از نقل‌ها عباراتی دارد که در نقل دیگر این عبارات وجود ندارد.

۴- البلد الامین والدرع الحصین

البلد الامین و الدرع الحصین تالیف شیخ ابراهیم بن علی عاملی کفعمی (متوفای ۹۰۵ هجری) در موضوع ادعیه و اوراد و زیارات و اعمال السنه می‌باشد.

^۹ - کلبرگ، کتابخانه ابن طاووس، ۱۳۷۱ش ص ۸۵

^{۱۰} - فلاح السائل و نجاح المسائل، صص ۸۷

^{۱۱} - فلاح السائل و نجاح المسائل، صص ۸۷.

مرحوم کفعمی دعای رضویه را در اعمال روز جمعه می آورد و از سند دعا فقط یونس بن عبدالرحمن را نقل می کند.

۵- جُنَّةُ الْأَمَانِ الْوَأَقِيَّةُ وَ جَنَّةُ الْإِيمَانِ الْبَاقِيَّةُ

جَنَّةُ الْأَمَانِ الْوَأَقِيَّةُ وَ جَنَّةُ الْإِيمَانِ الْبَاقِيَّةُ، معروف به مصباح، تألیف شیخ ابراهیم بن علی عاملی کفعمی (متوفای ۹۰۵ هجری) در موضوع ادعیه و اوراد و زیارات و اعمال السنَّة می باشد.

کتاب مصباح بعد از البلد الامین نوشته شده و در حقیقت منتخب و خلاصه‌ای از آن است.

کفعمی این دعا را در اعمال شب نیمه شعبان می آورد .

۶- بحار الانوار

کتاب «بحار الأنوار الجامعة لدرر أخبار الأئمة الأطهار (ع)»، تألیف مرحوم علامه مجلسی، مولی محمد باقر بن محمد تقی (۱۰۳۷-۱۱۱۰)، است. این کتاب دائرة المعارف بزرگ حدیث و از عمده‌ترین و گسترده‌ترین جوامع حدیثی شیعه است که روایات کتب حدیث را با تبویب و نظم خوبی جمع نموده است و شامل کلیه مباحث اسلامی از تفسیر قرآن و تاریخ گرفته تا فقه و کلام و... می‌باشد.

مرحوم مجلسی در بحار الانوار در سه جا دعای رضویه را آورده است که دو مورد آن در باب ما ینبغی أن یدعی به فی زمان الغیبه آورده و یک مورد دیگر آن در باب زیارة الإمام المستتر عن الأبصار الحاضر فی قلوب الأخیار المنتظر فی اللیل و النهار الحجَّة بن الحسن صلوات الله علیهما فی السرداب و غیره آورده شده است.

که هر سه را از سیدبن طاووس نقل می کند که دو نقل اول آن از کتاب جمال الاسبوع و یک نقل آن از مصباح الزائر است.

مرحله دوم: بررسی و ارزیابی سندهای نقل شده

حال که به آشنایی اجمالی نسبت به منابع دعای رضویه دست یافتیم نوبت به بررسی سندهای نقل شده می رسد.

در اینجا با توجه به تقدم زمانی منابع، سندهای نقل شده را بررسی می کنیم.

اولین منبع، کتاب مصباح المتهجد شیخ طوسی می باشد که این دعا را از یونس بن عبدالرحمن از امام رضا علیه السلام نقل می کند و سلسله سند از خودش تا یونس بن عبدالرحمن را نقل نمی کند. در اینجا باید به دنبال این باشیم که آیا می توان قرائتی برای مستند بودن دعا ارائه دهیم .

شیخ طوسی در مقدمه کتاب می نویسد انگیزه من از تالیف این کتاب این است که مطالبی را بیاورم که برای عمل کردن مفید بوده و ملال آور و درعین حال طولانی هم نباشد، او می گوید من در این کتاب اعمال و ادعیه هایی را می آورم که در کتب فقهی ام آنها را ذکر نکرده ام^{۱۲}.

با این توصیف ابتدا برای رسیدن به سند این دعا به کتب فقهی شیخ رجوع می کنیم تا طریق شیخ به یونس بن عبدالرحمن را پیدا کنیم؛ با مراجعه به مشیخه تهذیب و استبصار به سه طریق دست یافتیم که هر سه طریق را مورد بررسی قرار می دهیم .

طریق اول

اخبرنی شیخ ابو عبد الله محمد بن محمد بن نعمان عن ابی جعفر محمد بن علی بن الحسین عن ابیه و محمد بن الحسن عن سعد بن عبد الله و الحمیری و علی بن ابراهیم بن هاشم عن اسماعیل بن مرار و صالح بن السندی عن یونس^{۱۳} اولین راوی شیخ ابو عبد الله محمد بن محمد بن نعمان می باشد نجاشی در رجالش می گوید او استاد ماست و در کلام و فقه و روایت قابل توصیف نیست^{۱۴}؛ شیخ طوسی در فهرست می گوید او از متکلمین امامیه است و در زمان خودش رئیس امامیه در علم بوده است^{۱۵}. دومین راوی ابی جعفر محمد بن علی بن الحسین می باشد که نجاشی و را استاد خود می خواند او با اینکه کم سن و سال بود استاد شیوخ الطائفه بود^{۱۶}. سومین راوی علی بن الحسین پدر ابی جعفر است که نجاشی او را شیخ قمیین در عصر خود می داند و او را از ثقات قمیین می داند^{۱۷}؛ شیخ طوسی می فرماید او فقیه جلیل القدر و ثقه می باشد^{۱۸}.

^{۱۲} - مصباح المتهجد و سلاح المتعبد، ج ۱، ص ۴.

^{۱۳} - تهذیب الأحکام المشیخه، ص ۸۲ و ۸۳ و الاستبصار فیما اختلف من الأخبار، المشیخه، ص ۳۳۶ و ۳۳۷.

^{۱۴} - رجال النجاشی ص ۳۹۹.

^{۱۵} - فهرست الطوسی ص ۴۴۵.

^{۱۶} - رجال النجاشی ص ۳۸۹.

^{۱۷} - رجال النجاشی/باب العین/باب علی/۲۶۱.

^{۱۸} - فهرست الطوسی/باب العین/باب علی/۲۷۳.

چهارمین راوی محمد بن الحسن می باشد، شیخ طوسی میفرماید او ثقه و جلیل القدر می باشد^{۱۹}، نجاشی او را شیخ القمیین و وجه آنها می داند^{۲۰}.

پنجمین راوی سعد بن عبدالله می باشد که شیخ طوسی کنیه او را ابوالقاسم دانسته و او را ثقه معرفی کرده است^{۲۱}؛ و نجاشی او را شیخ طائفه اشعری می داند^{۲۲}.

ششمین راوی الحمیری می باشد، در معجم رجال الحدیث ذیل نام اسماعیل بن مرار می نویسد علی بن ابراهیم مستقیماً نمی تواند از اسماعیل بن مرار نقل حدیث کند و واسطه ایی در اینجا حذف شده است^{۲۳}، با توجه به این که شیخ طوسی در مشیخه الاستبصار ابراهیم بن هاشم را بعنوان واسطه بیان کرده است؛ بنابراین اینکه واسطه ابراهیم بن هاشم باشد، حمیری، عبدالله بن جعفر الحمیری خواهد بود که به گفته نجاشی از شیوخ اصحاب است^{۲۴} و او در جای دیگر گفته است حمیری شیخ القمیین است^{۲۵} شیخ طوسی می گوید او ثقه می باشد^{۲۶}.

در اینجا لازم به گفتن است که با توجه به تحقیق ایت الله موسی شبیری زنجانی، نقل ابراهیم بن هاشم از اسماعیل بن مرار صحیح است بنابراین اتصال سند تا اینجا به مشکل بر نمی خورد^{۲۷}. هفتمین راوی علی بن ابراهیم بن هاشم می باشد که از بزرگان شیعه بوده و نجاشی او را ثقه و ثبت می داند^{۲۸}.

هشتمین راوی اسماعیل بن مرار می باشد که معجم رجال او را کسانی می داند که از یونس نقل روایت می کند^{۲۹}، ایشان علی التحقیق امامی و ثقه می باشد^{۳۰}.

۱۹ - رجال الطوسی / ص ۴۳۹.

۲۰ - رجال النجاشی / ص ۳۸۳.

۲۱ - فهرست الطوسی ص ۲۱۵.

۲۲ - رجال النجاشی ص ۱۷۷.

۲۳ - معجم رجال الحدیث ج ۳ ص ۱۸۴.

۲۴ - رجال النجاشی ص ۳۰۳.

۲۵ - رجال النجاشی / ص ۲۲۰.

۲۶ - رجال الطوسی ص ۴۰۰.

۲۷ - نرم افزار درایة النور.

۲۸ - رجال النجاشی / ص ۲۲۱.

۲۹ - معجم رجال الحدیث ج ۳ ص ۱۸۴.

۳۰ - نرم افزار درایة النور.

نهمین راوی صالح بن السندي است که از جمله راویان کامل الزیارات می باشد^{۳۱}.

در اینجا گفتنی است که علی التحقیق این راوی صالح بن سعید الراشدی و ثقه می باشد چرا که فقط صالح بن سعید می تواند از یونس نقل روایت کند - باتوجه به نرم افزار درایه ذیل نام راویانی که از یونس نقل روایت کرده اند.

و راوی که از معصوم نقل روایت می کند یونس بن عبدالرحمن مولی علی بن یقطین می باشد که نجاشی می گوید او عظیم المنزلت می باشد^{۳۲}، شیخ طوسی او را ثقه می داند^{۳۳}.

آنچه از بررسی رجالی طریق و سند اول بدست می آید این است که این سند صحیح می باشد.

طریق دوم:

اخبرنی الشیخ ابو عبد الله محمد بن محمد بن النعمان و الحسین بن عبید الله و احمد بن عبدون کلهم عن الحسن بن حمزه العلوی عن علی بن ابراهیم عن محمد بن عیسی بن عبید عن یونس^{۳۴} عبد الله محمد بن محمد بن النعمان بیان شد که او از ثقات می باشد.

والحسین بن عبید الله کسی است که نجاشی در مورد او می گوید الحسین بن عبید الله بن ابراهیم الغضائری أبو عبد الله شیخنا رحمه الله^{۳۵}.

و احمد بن عبدون نیز کسی است که نجاشی می گوید او استاد و شیخ ماست^{۳۶}.

الحسن بن حمزه العلوی کسی است که نجاشی می گوید او از اجلاء و فقها است^{۳۷} و شیخ طوسی می فرماید او فاضل، ادیب، عارف، فقیه، زاهد و کثیر المحاسن است^{۳۸}.

علی بن ابراهیم هم بیان شد که ثقه و جلیل القدر است.

۳۱ - کامل الزیارات باب ۴۷ حدیث ۲.

۳۲ - رجال النجاشی ص ۴۶.

۳۳ - رجال الطوسی ص ۳۶.

۳۴ - تهذیب الأحکام، المشیخه، ص: ۸۲ و ۸۲ و الإستبصار فیما اختلف من الأخبار، المشیخه، ص ۳۳۶ و ۳۳۷.

۳۵ - رجال النجاشی ص ۶۹.

۳۶ - رجال النجاشی ص ۸۷.

۳۷ - رجال النجاشی ص ۶۴.

۳۸ - فهرست الطوسی ص ۱۳۵.

محمد بن عیسی بن عبید کسی است که نجاشی در مورد او فرموده است ثقہ عین^{۳۹} یونس هم که بیان شد او ثقہ می باشد.

آنچه از بررسی رجالی این سند بدست می آید این است که این سند مسند و صحیح است.

طریق سوم

و اخبارنی به الحسین بن عبید الله عن ابی المفضل محمد بن عبد الله بن محمد بن عبید الله بن المطلب الشیبانی عن ابی العباس محمد بن جعفر بن محمد الرزاز عن محمد بن عیسی بن عبید الیقطنی عن یونس بن عبد الرحمن^{۴۰} اولین راوی الحسین بن عبید الله می باشد که نجاشی در مورد او می گوید او استاد و شیخ ماست^{۴۱} و علامه حلی می گوید او شیخ الطائفه می باشد^{۴۲}.

دومین راوی این سند ابی المفضل محمد بن عبد الله بن محمد بن عبید الله بن المطلب الشیبانی می باشد که ابن غضائری و نجاشی او را تضعیف کرده اند^{۴۳}، شیخ طوسی و علامه حلی او را مدح کرده اند^{۴۴}.

سومین راوی ابی العباس محمد بن جعفر بن محمد الرزاز می باشد باشد که در کتب رجالی از او ذکری به میان نیامده است^{۴۵} اما موسی شبیری زنجانی او را امامی ثقہ جلیل می شمرد^{۴۶}.

چهارمین راوی محمد بن عیسی بن عبید الیقطنی می باشد که نجاشی در مورد او می گوید ثقہ^{۴۷}

واخرین راوی یونس بن عبد الرحمن می باشد که مطالبی در مورد ثقہ بودن او بیان شد .

آنچه از بررسی و ارزیابی این سند به دست می آید این است که این سند به سبب وجود شیبانی مورد اشکال است، و حداکثر مطلبی که می توان بیان کرد این است که این سند حسن است.

^{۳۹} - رجال النجاشی / ص ۳۳۴.

^{۴۰} - تهذیب الأحکام، المشیخه، ص: ۸۲ و ۸۲ و الإستبصار فیما اختلف من الأخبار، المشیخه، ص: ۳۳۶ و ۳۳۷.

^{۴۱} - رجال النجاشی / ص ۶۹.

^{۴۲} - الخلاصة للحلی / ص ۵۰.

^{۴۳} - ابن الغضائری / ج ۱ / ص ۹۹ - رجال النجاشی / ص ۳۹۶.

^{۴۴} - فهرست الطوسی / ص ۴۰۲ - الخلاصة للحلی / ص ۲۵۲.

^{۴۵} - مستدرک علم رجال نمازی شماره ۱۲۸۹۷.

^{۴۶} - نرم افزا درایه النور.

^{۴۷} - رجال النجاشی / ص ۳۳۴.

دومین منبع مصباح الزائر سید بن طاووس است که برای این دعا سندی ذکر نمی کند .

سومین منبع جمال الاسبوع است که سید بن طاووس سند را به این نحو ذکر می کند در اینجا به بررسی آن می پردازیم .

خَدَّثَنِي الْجَمَاعَةُ الَّذِينَ قَدَّمْتُ ذِكْرَهُمْ فِي عِدَّةِ مَوَاضِعَ مِنْ هَذَا الْكِتَابِ بِإِسْنَادِهِمْ إِلَى جَدِّي أَبِي جَعْفَرِ الطُّوسِيِّ تَلَقَّاهُ اللَّهُ جَلَّ جَلَّاهُ بِالْأَمَانِ وَالرُّضْوَانِ يَوْمَ الْحِسَابِ قَالَ أَخْبَرَنَا ابْنُ أَبِي جَبْرٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحَسَنِ بْنِ سَعِيدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ وَالْحَمِيرِيِّ وَعَلِيِّ بْنِ إِبْرَاهِيمَ وَمُحَمَّدِ بْنِ الْحَسَنِ الصَّقَّارِ كُلِّهِمْ عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ هَاشِمٍ عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ مَوْلِدٍ [مَرَّارٍ] وَصَالِحِ بْنِ السُّنْدِيِّ عَنْ يُونُسَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ

مراد از جماعه

مرحوم سید در ابتدای همین کتاب می گوید مراد جماعه در اینجا عبارت است از

أَخْبَرَنِي الشَّيْخُ حَسَنُ بْنُ أَحْمَدَ السُّورَاوِيُّ رَحِمَهُ اللَّهُ فِي شَهْرِ جُمَادَى الْآخِرَةِ سَنَةَ تِسْعٍ وَ سِتِّمِائَةٍ قَالَ أَخْبَرَنِي مُحَمَّدُ بْنُ أَبِي الْقَاسِمِ الطَّبْرِيُّ عَنِ الشَّيْخِ الْمُفِيدِ أَبِي عَلِيٍّ عَنِ وَالِدِهِ جَدِّي السَّعِيدِ أَبِي جَعْفَرِ مُحَمَّدِ بْنِ الْحَسَنِ الطُّوسِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ وَأَخْبَرَنِي الشَّيْخُ عَلِيُّ بْنُ يَحْيَى الْخَيْطُ رَحِمَهُ اللَّهُ إِجَازَةً تَارِيخُهَا شَهْرُ رَبِيعِ الْأَوَّلِ سَنَةَ تِسْعٍ وَ سِتِّمِائَةٍ قَالَ أَخْبَرَنَا الشَّيْخُ عَرَبِيُّ بْنُ مُسَافِرِ الْعِبَادِيِّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَبِي الْقَاسِمِ الطَّبْرِيِّ عَنِ الشَّيْخِ الْمُفِيدِ أَبِي عَلِيٍّ عَنِ وَالِدِهِ جَدِّي السَّعِيدِ أَبِي جَعْفَرِ الطُّوسِيِّ .^{٤٨}

حال که مراد از جماعه در اینجا معلوم شد به بررسی رجالی این دو طریق می پردازیم.

بررسی جماعه در طریق اول

۱- حَسَنُ بْنُ أَحْمَدَ السُّورَاوِيُّ: در کتب رجالی - جامع الرواه و معجم رجال الحديث - نامی از او به میان نیامده است^{٤٩}؛ مرحوم مامقانی به جهت اینکه او از مشایخ سید بن طاووس می باشد لاقلاً حسن خواهد بود.^{٥٠}

۲- مُحَمَّدُ بْنُ أَبِي الْقَاسِمِ الطَّبْرِيُّ: مرحوم خوئی در معجم می آورد که شیخ منتجب الدین^{٥١} در فهرستش او را ثقة می داند.^{٥٢}

^{٤٨} - جمال الأسبوع بكمال العمل المشروع، ص ٢٣.

^{٤٩} - مستدرک نمازی ج ٢ ص ٣٤٤.

^{٥٠} - تنقيح المقال في علم الرجال (ط الحديثه)، ج ١٨، ص ٣٧٠.

۳- الشَّيْخُ الْمُفِيدُ أَبِي عَلِيٍّ: مرحوم خوئی در معجم می آورد که شیخ منتجب الدین در فهرستش و شیخ حر در تذکره المتبحرین او را ثقة دانسته اند.^{۵۳}

۴- أَبِي جَعْفَرٍ مُحَمَّدِ بْنِ الْحَسَنِ الطُّوسِيِّ: مرحوم خوئی به نقل از نجاشی می گوید او از بزرگان اصحاب ما وثقه می باشد.^{۵۴}

بررسی جماعه در طریق دوم

۱- الشَّيْخُ عَلِيُّ بْنُ يُحْيَى الْخِطَّابُ: مرحوم خوئی به نقل از شیخ حر در تذکره المتبحرین می گوید او فاضل و جلیل می باشد.^{۵۵}

۲- الشَّيْخُ عَرَبِيُّ بْنُ مُسَافِرِ الْعِبَادِيِّ: مرحوم خوئی به نقل از شیخ حر در تذکره المتبحرین می گوید او فاضل، فقیه، جلیل می باشد و همچنین به نقل از شیخ منتجب الدین می گوید او فقیهی صالح از اهالی حله می باشد.^{۵۶}

۳- مُحَمَّدِ بْنِ أَبِي الْقَاسِمِ الطَّبْرِيِّ: مرحوم خوئی در معجم می آورد که شیخ منتجب الدین در فهرستش او را ثقة می داند.^{۵۷}

۴- الشَّيْخُ الْمُفِيدُ أَبِي عَلِيٍّ: مرحوم خوئی در معجم می آورد که شیخ منتجب الدین در فهرستش و شیخ حر در تذکره المتبحرین او را ثقة دانسته اند.^{۵۸}

۵- أَبِي جَعْفَرِ الطُّوسِيِّ: مرحوم خوئی به نقل از نجاشی می گوید او از بزرگان اصحاب ما وثقه می باشد.^{۵۹}

^{۵۱} - علی بن عبدالله بن حسن بن بابویه قمی متوفی نیمه اول قرن هفت.

^{۵۲} - معجم رجال الحدیث ج ۱۴ ص ۲۹۶.

^{۵۳} - همان ج ۵ ص ۱۱۴.

^{۵۴} - معجم رجال الحدیث ج ۱۵ ص ۲۴۳.

^{۵۵} - همان ج ۱۲ ص ۲۲۲.

^{۵۶} - همان ج ۱۱ ص ۱۳۶.

^{۵۷} - همان ج ۱۴ ص ۲۹۶.

^{۵۸} - همان ج ۵ ص ۱۱۴.

^{۵۹} - همان ج ۱۵ ص ۲۴۳.

بررسی سند از شیخ طوسی تا یونس بن عبدالرحمن

قَالَ أَخْبَرَنَا ابْنُ أَبِي جَدِيدٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحَسَنِ بْنِ سَعِيدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ وَالْجَمِيرِيِّ وَعَلِيِّ بْنِ إِبْرَاهِيمَ وَمُحَمَّدِ بْنِ الْحَسَنِ الصَّفَّارِ كُلِّهِمْ عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ هَاشِمٍ عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ مَوْلِدٍ [مَرَّارٍ] وَصَالِحِ بْنِ السَّنْدِيِّ عَنْ يُونُسَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ.

۱- ابنُ اَبی جَدید (علی بن اَحمد بن محمد بن اَبی جَدید): مرحوم خوئی می گوید او ثقہ می باشد زیرا او از مشایخ نجاشی می باشد.^{۶۰}

۲- مُحَمَّدُ بْنُ الْحَسَنِ بْنِ سَعِيدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ: در اینجا مراد از محمد بن الحسن، محمد بن الحسن بن ولید می باشد، نجاشی او را شیخ القمیین و ثقہ می داند.^{۶۱}

به نظر می آید در اینجا به جای بن عن بوده باشد و سعید بن عبدالله هم سعد بن عبدالله باشد و قرینه آن طریقی است که شیخ در فهرستش نقل کرده است.^{۶۲}

۳- الْجَمِيرِيُّ: عبدالله بن جعفر الحمیری به گفته نجاشی از شیوخ اصحاب است^{۶۳} و او در جای دیگر گفته است حمیری شیخ القمیین است^{۶۴} شیخ طوسی می گوید او ثقہ می باشد.^{۶۵}

۳- عَلِيُّ بْنِ إِبْرَاهِيمَ: از بزرگان شیعه بوده و نجاشی او را ثقہ و ثبت می داند.^{۶۶}

۴- مُحَمَّدُ بْنُ الْحَسَنِ الصَّفَّارِ: نجاشی او را ثقہ می داند^{۶۷}، علامه حلی نیز او را جلیل القدر و ثقہ دانسته است.^{۶۸}

۵- إِبْرَاهِيمَ بْنِ هَاشِمٍ: مرحوم خوئی به نقل از نجاشی در مورد او می گوید اصحاب ما او را اولین کسی می دانند که حدیث را در قم نشر داد^{۶۹} علامه حلی در خلاصه می گوید ارجح قبول قول است^{۷۰}

^{۶۰} - همان ج ۱۱ ص ۲۵۳.

^{۶۱} - رجال النجاشی ص ۳۸۳.

^{۶۲} - تهذیب الأحکام، المشیخة، ص ۸۲ و ۸۱ و الإستبصار فیما اختلف من الأخبار، المشیخة، ص ۳۳۶ و ۳۳۷.

^{۶۳} - رجال النجاشی ص ۳۰۳.

^{۶۴} - رجال النجاشی ص ۲۲۰.

^{۶۵} - رجال الطوسی ص ۴۰۰.

^{۶۶} - رجال النجاشی ص ۲۲۱.

^{۶۷} - رجال النجاشی ص ۳۵۴.

^{۶۸} - الخلاصة للحلی ص ۱۵۸.

^{۶۹} - معجم رجال الحدیث ج ۱ ص ۳۱۶.

^{۷۰} - الخلاصة للحلی ص ۵.

۶- إسماعیل بن مولد [مَرَارٍ]: معجم رجال او را کسانی می داند که از یونس نقل روایت می کند^{۷۱} ایشان علی التحقیق امامی و ثقه می باشد.

۷- صالح بن السنّدی: که از جمله راویان کامل الزیارات می باشد^{۷۲} و در کتب رجالی از او نام برده شده است اما مدح یا ذمی از او نشده است، اما آنچه ایجا باید گفت این است که بنا بر تحقیق این راوی صالح بن سعید الراشدی و ثقه می باشد چرا که فقط صالح بن سعید می تواند از یونس نقل روایت کند^{۷۳}.

این طریقی که سید در اینجا از شیخ طوسی تا یونس نقل می کند در مشیخه او نیامده است.

اما یکی از طریقهایی است که شیخ در کتاب فهرست خود آورده است^{۷۴}، پس می توان نتیجه گرفت این طریق یقیناً یکی از طرق شیخ به یونس است و با بررسی که انجام شد این طریق نیز صحیح می باشد.

تا اینجا چهار طریق از شیخ به یونس بن عبدالرحمن آورده شد و مورد بررسی قرار گرفت که نتیجه آن این شد که این چهار طریق مورد اعتماد و صحیح است.

از آنجایی که سید در جمال الاسبوع می گوید این دعا را شیخ طوسی به طرق مختلف نقل کرده است و در این نوشتار چهار طریق از شیخ به یونس بن عبدالرحمن مورد بررسی قرار گرفت که قابل اعتماد بودند بنابراین می توان گفت از این چهار طریق حداقل یک طریقش برای دعای رضویه می باشد، پس متنی که شیخ طوسی نقل می کند دارای سند صحیح می باشد.

در اینجا باید توجه داشت که طرق این دعا محصور در طریق های ذکر شده در مشیخه و فهرست شیخ نیست چرا که سید متن شیخ را با یک سند دیگر که شیخ طوسی یکی از راویان آن می باشد نقل می کند و آن سند نیز صحیح است بنابراین متن شیخ در صورت اشکال در طریق های قبلی دارای حداقل یک سند صحیح می باشد.

^{۷۱} - معجم رجال الحدیث ج ۳ ص ۱۸۴.

^{۷۲} - کامل الزیارات باب ۴۷ حدیث ۲.

^{۷۳} - نرم افزار درایة النور.

^{۷۴} - فهرست کتب الشیعه و أصولهم و أسماء المصنفین و أصحاب الأصول (للطوسی) (ط - الحدیث)، النص، ص ۵۱۱.

نقل دوم سید در جمال الاسبوع

سید بعد از نقل قبلی که در بالا آورده شد نقل دیگری را می آورد که در سند و متن با نقل اول در بعض موارد متفاوت است و در این نقل در انتهای متن اضافاتی نسبت به نقل قبلی وجود دارد.

بررسی سندی نقل دوم سید

حَدَّثَنَا أَبُو الْحُسَيْنِ إِسْحَاقُ بْنُ الْحَسَنِ [الْحَسَنِ الْعَلَوِيُّ] الْغُفْرَانِيُّ قَالَ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ هَمَّامٍ بْنِ سُهَيْلِ الْكَاتِبِ وَمُحَمَّدُ بْنُ شُعَيْبِ بْنِ أَحْمَدَ الْمَالِكِيِّ جَمِيعاً عَنْ شُعَيْبِ بْنِ أَحْمَدَ الْمَالِكِيِّ عَنْ يُونُسَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ

۱- أَبُو الْحُسَيْنِ إِسْحَاقُ بْنُ الْحَسَنِ [الْحَسَنِ الْعَلَوِيُّ] الْغُفْرَانِيُّ: این فرد در کتب رجالی ذکر نشده است.

۲- مُحَمَّدُ بْنُ هَمَّامٍ بْنِ سُهَيْلِ الْكَاتِبِ: نجاشی او را شیخ اصحابنا و عظیم المنزلت می داند^{۷۵}، و همچنین شیخ طوسی در فهرست او را جلیل القدر و ثقه می داند^{۷۶}.

۳- مُحَمَّدُ بْنُ شُعَيْبِ بْنِ أَحْمَدَ الْمَالِكِيِّ: در مستدرک نمازی او از کسانی شمرده شده است که نامی از او در کتب رجالی نیامده است^{۷۷}.

۴- شُعَيْبِ بْنِ أَحْمَدَ الْمَالِكِيِّ: در مستدرک نمازی او از کسانی شمرده شده است که نامی از او در کتب رجالی نیامده است^{۷۸}.

از بررسی ها بدست می آید که این سند ضعیف است، آنچه در اینجا گفتنی می باشد، این است که این سند، شیخ طوسی یکی از راویان آن نمی باشد به خلاف سند قبلی که جماعتی سند را از شیخ طوسی به سید می رسانند.

^{۷۵} - رجال النجاشی ص ۳۷۹.

^{۷۶} - فهرست الطوسی ص ۴۰۳.

^{۷۷} - مستدرکات علم رجال الحدیث، ج ۷، ص ۱۳۵.

^{۷۸} - همان، ج ۷، ص ۱۳۵.

چهارمین منبع بلد الامین و الدرع الحصین کفعمی می باشد که دعا را از یونس بن عبدالرحمن بدون نقل واسطه ها نقل می کند.

پنجمین منبع جنة الأمان الواقية و جنة الإيمان الباقية می باشد که کفعمی دعا را از یونس بن عبدالرحمن بدون نقل واسطه ها نقل می کند.

ششمین منبع بحار الانوار است که مرحوم مجلسی این دعا را در سه جا به نقل از سید بن طاووس و مرحوم کفعمی مطرح می کند.

مرحوم مجلسی در جلد ۹۹ بحار این دعا را از مصباح کفعمی نقل می کند و می فرماید کفعمی در انتهای دعا زیارتی را اضافه کرده است^{۷۹}، از این عبارت فهمیده می شود که به نظر مرحوم مجلسی عبارت پایانی دعا^{۸۰} جزء دعا نیست.

نتیجه گیری

از بررسی ها بدست می آید که متنی که شیخ طوسی نقل می کند دارای سند صحیح می باشد و متن دومی که سید بن طاووس در جمال الاسبوع با ذکر سند نقل کرده است بواسطه برخی اضافات، سند صحیحی ندارد. بنابراین بعضی از متن های دعای رضویه امام رضا علیه السلام دارای سند صحیح می باشد که می توان با تکیه به این متن ها به تعدادی از ویژگی ها و صفات امام عصر و تعدادی از ویژگی های حکومت او دست یافت.

قابل توجه است که متن های نقل شده از دعا اختلافاتی دارد و باید در مقاله ای مجزا پیرامون آن بحث شود.

^{۷۹} - بحار الأنوار، ج ۹۹، ص ۱۱۲. وَقَالَ الْكُفَعْمِيُّ رَحِمَهُ اللَّهُ فِي مِصْبَاحِهِ رَوَى يُونُسُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَنِ الرَّضَا عَلَيْهِ السَّلَامُ أَنَّهُ كَانَ يَأْمُرُ بِالِدُعَاءِ لِصَاحِبِ الْأَمْرِ بِهَذَا الدُّعَاءِ اللَّهُمَّ ادْفَعْ عَنْهُ وَلِيكَ وَخَلِيفَتِكَ وَسَاقِ الدُّعَاءِ مِثْلَ مَا مَرَّ إِلَيَّ قَوْلُهُ وَهُوَ عَلَيْنَا كَبِيرٌ ثُمَّ أوردَ نَعْدَهُ هَذِهِ الرِّيَاةَ اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى وَلاةِ عَهْدِهِ وَالأئِمَّةِ مِنْ بَعْدِهِ

^{۸۰} - اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى وَلاةِ عَهْدِهِ وَالأئِمَّةِ مِنْ بَعْدِهِ وَبَلِّغْهُمْ أَمَانَهُمْ وَزِدْ فِي آجَالِهِمْ.....

منابع

- ۱- طوسی، محمد بن الحسن (۱۴۱۱ ق). مصباح المتهجد و سلاح المتعبد، بیروت، مؤسسه فقه الشیعه.
- ۲- ابن طاووس، علی بن موسی (۱۳۳۰ ق). مصباح الزائر.
- ۳- ابن طاووس، علی بن موسی (۱۳۳۰ ق). جمال الأسبوع بکمال العمل المشروع، قم، دار الرضی.
- ۴- کفعمی، ابراهیم بن علی عاملی (۱۴۱۸ ق). البلد الأمين و الدرع الحصین، بیروت، مؤسسه الأعلمی للمطبوعات.
- ۵- کفعمی، ابراهیم بن علی عاملی (۱۴۱۸ ق). جنة الأمان الواقیه و جنة الإیمان الباقیه، دار الرضی (زاهدی).
- ۵- مجلسی، محمد باقر بن محمد تقی (۱۴۰۳ ق). بحار الأنوار الجامعه لدرر أخبار الأئمة الأطهار، بیروت، دار إحياء التراث العربی.
- ۶- ابن طاووس، علی بن موسی (۱۴۰۶ ق). فلاح السائل و نجاح المسائل، قم، بوستان کتاب.
- ۷- طوسی، محمد بن الحسن (۱۴۰۷ ق). تهذیب الأحکام، محقق و مصحح: حسن الموسوی، تهران، دار الکتب الإسلامیه.
- ۸- طوسی، محمد بن الحسن (۱۳۹۰ ق). الإستبصار فیما اختلف من الأخبار، محقق و مصحح: حسن الموسوی، تهران، دار الکتب الإسلامیه.
- ۹- نجاشی، احمد بن علی (۱۴۰۷ ق). رجال النجاشی، قم، انتشارات جامعه مدرسین.
- ۱۰- طوسی، محمد بن الحسن، فهرست کتب الشیعه و أصولهم و أسماء المصنفین و أصحاب الأصول، نجف، المکتبه المرتضویه.
- ۱۱- طوسی، محمد بن الحسن (۱۳۸۱ ق). الرجال، نجف، انتشارات حیدریه.
- ۱۲- خویی، ابو القاسم (۱۴۱۰ ق). معجم رجال الحدیث، قم، مرکز نشر آثار شیعه.

- ۱۳- ابن قولویه، جعفر بن محمد (۱۳۵۶ ش). کامل الزیارات، محقق و مصحح: امینی، عبد الحسین، نجف اشرف، دار المرتضویه.
- ۱۴- حلی، حسن بن یوسف (۱۴۱۰ ق). رجال العلامة الحلی، قم، دار الذخائر، .
- ۱۵- ابن غضائری، احمد بن حسین (۱۳۶۴ ق). رجال ابن الغضائری، قم، مؤسسه اسماعیلیان.
- ۱۶- نمازی شاهرودی، علی (۱۴۱۴ ق). مستدرکات علم رجال الحدیث، تهران، فرزند مولف.
- ۱۷- مامقانی، عبدالله (۱۴۳۱ ق). تنقیح المقال فی علم الرجال، محقق: مامقانی، محی الدین، قم، مؤسسه آل البيت لإحياء التراث.
- ۱۸- العقیلی، ناظم. الاربعون حدیثا فی المهديين و ذریه القائم، إصدارات أنصار الامام المهدي عليه السلام.